

GÁRDOS BÁLINT – KOMÁROMY ZSOLT –
PÉTI MIKLÓS – TIMÁR ANDREA

Szerzői körök *Az angol irodalom magyar történetében*

Az angol irodalom magyar története című kötet 1640 és 1830 közötti korszakot tárgyaló fejezetének anyagát jelentős mértékben szerzői körök szerint rendeztük el. Szerzői körön azt az összetett személyes, gazdasági, politikai, vallási, ideológiai nézeteken és kapcsolatokon alapuló társadalmi viszonyrendszert értjük, amely az irodalmi művek létrejötte, publikálása és befogadása szempontjából meghatározó; a továbbiakban az „irodalmi hálózatok”, „irodalmi csoportok” kifejezéseket rokon értelemben használjuk.¹ Az alábbiakban a teljesség és a szisztematikus kidolgozás igénye nélkül néhány szempontot szeretnénk felsorolni, amelyek e megközelítés hasznosságát igazolják.

1) Egy irodalomtörténetnek tekintetbe kell vennie az olvasók azon elemi elvárását, hogy a tartalomjegyzékben meg lehessen találni a leghíresebb szerzőket. Ez azonban nem kell, hogy a „nagy nevek” elszigetelt tárgyalásához vezessen: az irodalmi viszonyrendszer élő, emberi helyzetekben mutatja a gyakran magányos, hideg „hegycsúcsokként” ismert és tanított szerzőket.

A szerzői körök koncepciója részben a szerzőportrék írásával szemben fogalmazódott meg bennünk; az efféle portrék ugyanis feltételezik a kiterjedt és összetett életművek viszonylag rövid bemutatását, amely könnyen a legjelentősebbnek gondolt művek és az életmű korszakainak elősorolásává válhat, s ez óhatatlanul egy öröklött kánon merevségét erősíti tovább. A kánon fellazítása persze nem cél önmagában (és önmagáért), fixálása azonban megerősíti azt a szemléletet, amely az irodalomtörténet egy időszakát elszigetelt géniuszok egyéni teljesítményein keresztül próbálja bemutatni, ezt a szemléletet pedig nem osztjuk. Természetesen minden korban vannak kiemelkedő szerzők, akiknek az életműve formálja az

¹ Megközelítésünk nem idegen a kortárs angolszász irodalomkritikától/irodalomtörténet-írástól; az újhistorizmus örökségének köszönhetően ma már a történeti recepcióban leggyakrabban légtüres térben ábrázolt angol szerzőt, Shakespeare-t is lehet „körei” szerint tárgyalni (lásd például Paul EDMONDSON–Stanley WELLS[szerk.] [2015], *The Shakespeare Circle: An Alternative Biography*, Cambridge, Cambridge University Press).

irodalomtörténetet, ám nem kevésbé fontos, hogy ezek az életművek nem elszigetelt géniuszok termékei, nem egy elmének egy csendes szobában való működése hozza létre őket, hanem emberi, szellemi, materiális, kulturális viszonyrendszerek sokaságában formálódnak – szerzőportrék helyett azért koncentrálnunk inkább szerzői körökre, hogy a hagyományosan kiemelkedőnek tekintett alkotók teljesítményét is e viszonyrendszerekben helyezzük el.

2) Egy magyar olvasók számára írt angol irodalomtörténetnek tekintettel kell lennie a magyar recepcióban kialakult kánonra, de nem kell automatikusan átvennie azt. Az irodalmi hálózatok bemutatása során számtalan ponton adódik lehetőség kevésbé ismert vagy magyarul eddig soha nem tárgyalt szerzők, művek bevonására, s így a vállalkozás ajánlatokat tehet a recepció további alakulására nézve.

3) Az, hogy a kanonikus nagy szerzők továbbra is központi szerepet játszanak, természetesen nem jelenti azt, hogy nem lehet új értelmezési szempontokat bevonni; éppen ellenkezőleg, az irodalmi körök dinamikájának tárgyalása ezt számtalan esetben elkerülhetlenné is teszi.

4) Az irodalomtörténet történetiségének megértése lehetetlen az irodalom konkrét társadalmi beágyazottságának és finanszírozáshoz, intézményrendszerekhez, publikációs fórumokhoz, valamint különböző befogadási mintákhoz kötött viszonyainak ismerete nélkül. Az irodalmi körök tárgyalása részben személyes kapcsolatrendszereknek, részben ezeknek a tágabb összefüggéseknek a vizsgálatát követeli meg. Egy ilyen megközelítésben az irodalom kétségkívül elveszíti hagyományosan privilegizált helyzetét, ám cserébe szervezesebben integrálható a múlt kulturális gyakorlatainak tárgyalásába.

5) Az irodalmi körök vizsgálata lehetővé teszi a kritikai reflexió beépítését az irodalomtörténeti narratívába. Ha megvizsgáljuk egyes irodalmi csoportok dinamikáját, vitáit, önmeghatározási kísérleteit, gyakran láthatjuk, hogy a kritika nem feltétlenül másodlagos a kreatív tevékenységhez képest, sőt gyakran nem is különül el tőle. Ez a lépés (a kritika integrációja) különösen indokolt az általunk tárgyalt korszak egészének esetében, mivel a koramodern irodalomkritika reneszánsz humanizmusig visszanyúló hagyománya, amely elsősorban retorikai alapokon nyugszik, és erősen etikai-pedagógiai irányultságú, éppen ezekben a századokban adja át fokozatosan a helyét a modernebb, szerzőközpontú esztétikai megközelítéseknek.

6) A szerzői körök tárgyalása lehetőséget ad arra, hogy megmutassuk, milyen „csoportokat” láttak a korban és a későbbiekben az irodalomtörténetet formáló közegek számára. Egyes szerzők összetartozásról vagy össze-nem-tartozásról al-

kotott felfogása vagy (mert ez nem mindig válik explicitté) a gyakorlatban való megmutatkozása, melyre az irodalmi élet viszonyrendszerének tárgyalása rávilágít, fontos irodalomtörténeti adat. De ugyanilyen fontos adat az is, ahogyan ezeket a köröket a kor és az utókor látta: az, hogy mit gondoltak maguk a szerzők, kritikusaik és az irodalomtörténészek arról, hogy milyen szerzői körök formálták egy kor irodalmát, s hogy egyes szerzők miért alkotnak „kört” (hiszen ennek okai gyakran eltérnek, az idők során változnak). E szempontok olyan kritikai, történeti és historiográfiai perspektívákat nyitnak meg, amelyeneket a „nagy szerzők” elkülönülő portréinak sora nem tenne lehetővé.

7) Az elmúlt évtizedek irodalomelmélete és irodalomtörténet-írási gyakorlata nyilvánvalóvá tette, hogy az irodalomról nem lehet mediatizáltságának tudatosítása nélkül beszélni. Betűről betűre ugyanaz a vers sem ugyanaz kéziratban, folyóiratban vagy szerzői kötetben. A szerzői csoportok vizsgálatával bemutatható, milyen körökben terjedtek a kéziratok, milyen elkerülhetetlen jelentéseket vett fel egy szöveg pusztán azáltal, hogy éppen abban a folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben jelent meg, amelyikben. Ebben az összefüggésben számos esztétikai, ideológiai, befogadástörténeti vagy éppen pénzügyi szempont is megvilágítható. Az irodalmi csoportoknak – csakúgy, mint a folyóiratoknak vagy a kiadóknak – sajátos értékrendjük és finanszírozási rendszerük van, amelyek hozzátartoznak az irodalom életéhez.

8) A szerzői körökről való beszéd az 1980-as évektől egyre megkerülhetlenebbé váló újhistoricista olvasási módok hatásait viseli magán. Az olvasó itt kevésbé találkozik majd kifejezett műelemzésekkel (amelyek az új kritika, a strukturalizmus vagy a dekonstrukció inspirálta megközelítések fókuszai lehetnének). Miközben a „műalkotás” és az „irodalom” pontosan a 18–19. században kezdett elkülönülni más diskurzusfajtáktól (ezért a szépirodalomnak az egy tágabb értelemben vett irodalomtól való – állítólagos – „autonómmá” válását éppen e korszak kapcsán tárgyaljuk), sőt a „génusz” eszméje és a „nagy művek” „szoros olvasásának” gyakorlata is ekkoriban terjedt el (megelőlegezve az előbb említett 20. századi iskolákat is), a jelen fejezet többek között e fejlemények történelmi, politikai, kulturális, materiális lehetőség-feltételeit vizsgálja.

9) A fenti általános szempontokon túl a fejezet által lefedett korszakokban különösen fontos az irodalom társasági jellegével foglalkozni, hiszen gyakran minden árnyaltság nélkül állítjuk szembe (talán kiváltképp az oktatásban) a felvilágosodás korának kifelé forduló, társadalmi elkötelezettségű, a közügyekben állást foglaló alkotóit a szentimentalizmus és/vagy a romantika állítólag befelé forduló, a közügyektől s általában a világtól menekülő szerzőivel – a nyilvános észhasználatra épülő irodalommodellt a privát érzelmek és emlékek kifejezésével. Az irodalmi

élet konkrétumainak vizsgálata elkerülhetetlenül szembesít azzal, hogy a magányosságnak is társadalmilag kódolt kultúrái és kultuszai vannak, a közügyektől való elfordulás pedig esetenként nyilvános állásfoglalásnak számít – ahogy persze a közügyek felvállalásának is vannak privát előfeltételei.

10) Éppen e korszakkal kapcsolatban fogalmazódott meg Jürgen Habermas nagyhatású tézise a kultúra szerepéről a társadalmi nyilvánosság kialakulásában. Habermas klasszikus tanulmánya szerint a restaurációt (1660) követően kialakult hatalmi viszonyok, kulturális intézmények (klubok, kávéházak stb.) és az egyre sikeresebb sajtóorgánumok tették lehetővé, hogy a tágran értett irodalmi élet a majdani politikai nyilvánosság gyakorlóterepévé váljon. E korszak vizsgálatában így kiemelten fontos szerepet tölt be a különböző irodalmi szalonok, klubok, sajtótermékek, könyvkiadók, írói együttműködések – általánosságban a kultúra és a politikum kapcsolatának – vizsgálata, s erről az irodalomtörténetnek is számot kell adnia.